

Прикарпатская Русь. – 1909. – № 16. – 3 (16) октября. 17. В Холмщине // Прикарпатская Русь. – Львов, 1910. – № 218. – 12 (25) июня. 18. Холмщина выделена! // Голос народа. – 1912. – Ч.18. – 4 (17) мая. – С.1. 19. Лисенко А. Пани б'ються, у мужиків чуби болять // Народне слово. – 1909. – Ч. 228. – 3 лип. – С.7. 20. Громадський голос. – 1909. – Ч.19. – 15 мая. – С.2. 21. Холмщина відокремлена // Громадський голос. – 1912. – Ч.20. – 15 мая. – С.6. 22. Казармів Д. Кровавим шляхом // Громадський голос. – 1911. – Ч.2. – 11 січ. – С.3. 23. Лютницький А. Русини-Українці на Холмщині і Підляшшу // Громадський голос. – 1909. – Ч.20. – 19 мая. – С.5. 24. Гіжєвський В. Холмська справа й інтерес українського народу // Громадський голос. – 1909. – Ч.53. – 29 груд. – С.3. 25. Як Москалі допомагають Полякам польщити Холмську Русь // Свобода. – 1908. – Ч.18. – 9 цвітня. – С.5.

УДК:372.893

П.В. Вербицька

Національний університет “Львівська політехніка”,
Інститут гуманітарних і соціальних наук

РОЛЬ ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

© Вербицька П.В., 2006

Функціонування демократії та правової держави залежить від грамотних, освічених громадян, котрі мають доступ до широкого спектра інформації, що дає змогу їм брати активну участь у житті суспільства, приймаючи усвідомлені та відповідальні рішення. Усі складові освітньо-виховної системи відіграють важливу роль у процесі формування громадянських якостей молоді. Але саме курси історії поряд з іншими дисциплінами суспільно-гуманітарного циклу у вищому навчальному закладі мають значний потенціал у справі підготовки студентів до відповідального і усвідомленого життя і діяльності в демократичній і правовій державі, громадянському суспільстві.

Functioning of democracy and law state depend on educated citizens, who have access to wide range of information. It let them to participate actively in social life, making responsible decisions. All integral parts of educational system are crucial in the process of the formation of youth civic competences. But it is the History along with other social-humanitarian courses in higher educational establishment have significant potential in the getting students prepared for responsible participation in the democratic and law state, civic society.

У сучасній Україні відбуваються зміни у багатьох сферах життя суспільства, трансформуються суспільні відносини, переглядається система цінностей і пріоритетів. Стратегічною метою соціального розвитку нашої країни є формування демократичного суспільства та побудова правової держави. Успіхи в цих процесах залежать не лише від розвитку економіки, удосконалення законодавства і модернізації правових відносин, але й від готовності особистості жити в нових економічних та соціально-політичних умовах. Ефективна та відповідальна участь громадян у політичному житті суспільства потребує певних знань та практичних умінь.

Такі суспільні завдання визначають нові вимоги до організації навчально-виховного процесу у вищій школі. Успішна самореалізація особистості у період навчання і після його закінчення, її соціалізація у суспільстві, активна адаптація на ринку праці є найважливішими завданнями вищого навчального закладу. Вища освіта сьогодні покликана не лише сформувати необхідні професійні компетентності, а передусім забезпечити виховання інтелектуальної, творчої особистості, формування в неї загальнолюдських моральних цінностей і переконань.

Отже, чільне місце у цьому процесі належить справі виховання студентської молоді – майбутнього нашої держави. Ще на початку ХХ століття Іван Франко надавав великого значення справі виховання молоді, вважаючи рух молоді цінним фактором розвитку і утримання громадянського духу. “Яка молодь, таке й майбутнє народу”, – зазначав він [11]. Події у суспільно-політичному житті України кінця 2004 року підтвердили слова великого українського мислителя. Саме студентство поповнило ту критичну частину українського громадянського суспільства, котра стала рушійною силою Помаранчевої революції в Україні.

Навчально-виховний процес у вищому навчальному закладі загалом покликаний сприяти створенню атмосфери системи стосунків, в якій зростає громадянин своєї країни, котрий усвідомлює шлях її розвитку та бачить свою перспективу у цьому процесі. За цих умов важливим завданням освіти є розвиток у молоді самостійності та здатності до самоорганізації, формування високого рівня правової культури, готовності до співпраці, схильності до творчої діяльності, толерантності, терпимості, вміння вести діалог, шукати і знаходити компроміси.

Громадянське становлення особистості у період її навчання у вищому навчальному закладі розширює діапазон виявлення її здібностей, створює сприятливі можливості для реалізації її потенціалу й визначення пріоритетів, збільшує можливість кожної молодої людини зайняти гідне місце у суспільстві та виявити свою свідому громадянську позицію. Адже саме в цей час у молодих людей відбувається інтенсивний розвиток тих внутрішніх процесів, які призводять до формування самостійних поглядів, стійкої системи понять, суджень про навколишній світ та своє місце в ньому. Студенти критично ставляться до життя і намагаються дати об’єктивну оцінку тому, що відбувається довкола. У цьому віці закладаються основи свідомої соціальної поведінки. Завдання вищої школи полягає у тому, щоб навчити молодь бачити своє благо крізь призму суспільного, щоб активна соціальна участь розглядалася як почесний суспільний обов’язок.

У зв’язку з цим необхідне глибоке теоретичне усвідомлення проблеми формування громадянської культури студентської молоді у навчально-виховному процесі вищої школи. Усі складові освітньо-виховної системи відіграють важливу роль у процесі формування громадянських якостей молоді. Але саме дисципліни суспільно-гуманітарного циклу, зокрема історія, країнознавство, філософія, культурологія, політологія, соціологія мають значний потенціал, визначаючи мотиви соціальної поведінки, діяльності, ціннісні орієнтації і світогляд особистості.

Під час дослідження опрацьовано сучасні наукові праці вітчизняних та зарубіжних дослідників, в яких висвітлюються педагогічні принципи, методи, шляхи та засоби формування громадянських якостей особистості. Педагогічні основи виховання молоді, наукові підходи до виховання суспільно-активної особистості в сучасних умовах розроблені в дослідженнях І. Бега, О. Сухомлинської, І. Тараненко, К. Чорної. Глибокий педагогічний аналіз потреб та можливостей громадянського виховання в період становлення української державності розробили П. Ігнатенко, Л. Крицька, Н. Косарева, В. Поплужний. Питання компетентнісного підходу у громадянському вихованні особистості у своїх працях розкривають С. Бондар, М. Боришевський, О. Пометун, О. Локшина.

Водночас слід зазначити, що тема розвитку громадянських компетентностей студентської молоді недостатньо досліджена у вітчизняній педагогічній думці та вимагає детального опрацювання. Свідченням актуальності проблеми нашого дослідження є те, що суспільна потреба у громадянському вихованні особистості займає важливе місце у багатьох державних документах, а підготовка молоді до відповідального і усвідомленого життя та діяльності у демократичній правовій державі, громадянському суспільстві визначається пріоритетним напрямом освіти [4; 7; 8].

Одним із важливих суспільних завдань курсів гуманітарного циклу є підготовка молоді до відповідального і усвідомленого життя і діяльності в демократичній і правовій державі, громадянському суспільстві. Вони покликані залучити особистість до громадянської культури, сформувати громадянську компетентність, яка включає сукупність здатностей, що уможливають

активно, відповідально та ефективно реалізовувати весь комплекс громадянських прав та обов'язків в демократичному суспільстві, діяти в ньому.

Під час формування громадянської компетентності у студентської молоді необхідно створювати умови для формування в особистості певної системи цінностей, знань, навичок та вмінь. Отже, у структурі громадянської компетентності дослідники виділяють такі три компоненти: аксіологічний, що визначається мотивами та установками особистості; когнітивний, пов'язаний із знаннями та способами їх отримання, та діяльнісний, пов'язаний з процесом становлення умінь та навичок на основі отриманих знань і способами реалізації цих вмінь [6].

Зміст навчальних курсів суспільно-гуманітарного циклу у вищій школі не може бути нейтральним до процесу сприйняття, засвоєння, оскільки покликаний активно і цілеспрямовано впливати на свідомість молодої людини, на її вміння критично мислити, творити, оцінювати навколишню дійсність, тобто на формування громадянської компетентності.

Отже, становлення громадянської компетентності особистості повинно відбуватись у безпосередньому зв'язку з формуванням в неї ціннісних орієнтирів, що визначають громадянську самосвідомість, а саме: гуманність, самовизначення особистості, повага до прав та свобод людини, повага до людської гідності, поважання до інститутів громадянського суспільства, законів; поважання норм і правил сучасної демократії; справедливість, рівність людей перед законом, суспільне благо, повага національних традицій та культур, загальнолюдських цінностей; політична багатоманітність, патріотизм, готовність до розумного компромісу, толерантність тощо. Це можливо за взаємної адаптації загальноцивілізаційних цінностей демократії та вітчизняної культури з урахуванням регіональних особливостей і традицій.

Однією із провідних дисциплін вищого навчального закладу, значення якої у вихованні громадян важко переоцінити, є історія – важливий засіб виховання громадянськості. Саме історія якнайповніше акумулює увесь попередній досвід людства та найсистемніше передає цей досвід молоді. Історичний досвід суспільства має величезну пізнавальну самоцінність, будучи основою культурного і морального удосконалення індивідуума, його громадянського становлення та соціальної активності, розуміння власного місця у суспільстві, своїх історичних коренів, пробудження соціальної пам'яті. Історія ставить особистість перед проблемами вибору, демонструючи складність та неоднозначність моральних оцінок історичних подій та осіб.

Громадянознавчий потенціал історії дає можливість формувати емоційне ставлення молоді до політико-правових процесів, відчувати особисту причетність до подій та явищ минулого. Завданнями курсів історії у вищому навчальному закладі є залучення студентів до основ правової культури для сприйняття ними системи таких ціннісних орієнтацій, як моральність, громадянськість, цінність прав і свобод особистості. Поряд з цим під час вивчення історії надзвичайно важливим є формування позитивного світогляду і відповідного світосприйняття особистості. Як зазначає німецький дослідник Бодо фон Боріз, складність і трагізм історії не можуть бути підставою для провокування негативістських елементів людської свідомості [14].

Курси історії, філософії, культурології, соціології покликані синтезувати основні факти і закономірності багатьох наук в єдину систему світоглядних знань. Історія як навчальна дисципліна у вищому навчальному закладі дає змогу найефективніше інтегрувати громадянознавчий компонент у загальноісторичний зміст. Історичні курси забезпечують реалізацію історичного підходу до вивчення базових понять громадянського суспільства, таких як: суспільство, суспільні відносини, громадянин, соціальна злагода, соціальні конфлікти, патріотизм, демократія, влада, держава, громадянськість, громадянська відповідальність, цінності, особистість, права людини, конституція, соціальні норми, свобода, соціальна (національна) безпека, суспільні об'єднання, власність, світогляд. Ці явища розглядаються у розвитку, всесторонньо, на фоні різних історичних епох, що уможливує побачити їх цілісно і одночасно прослідкувати довгий шлях людства на шляху до сучасних форм громадянського суспільства.

Становлення України і особливості ментальності її народу, сформовані специфікою соціального розвитку, спонукають до перенесення акценту на громадянський характер суспільних відносин. Йдеться про роль в історії соціальних норм, діяльності спільнот та особистостей як чинників, що дали можливість вижити і розвиватися українському суспільству в умовах бездержавності, сформувати й утвердити у світі неповторність своєї мови, культури, національних традицій. Саме до цього спонукають і фундаментальні народознавчі розвідки видатних українських істориків М. Костомарова, В. Антоновича, М. Грушевського, І. Крип'якевича, Н. Полонської-Василенко, Д. Дорошенка та ін.

Історія – це не тільки наука і навчальна дисципліна у вищій школі, але й могутній засіб національно-культурної ідентифікації, самоутвердження особистості, виховання патріотизму та інших громадянських якостей. Саме тому інтерес до минулого своєї країни, краю, вміння його об'єктивно та критично аналізувати є невід'ємною складовою громадянської культури студентської молоді.

На нашу думку, необхідною умовою процесу формування історичної культури студентів є об'єктивне відображення історичних подій з позицій громадянськості, історичної послідовності, поваги до своїх традицій, незалежно від їхнього світогляду чи ідеології. На цьому ґрунті важливо стимулювати у вихованців інтерес до рідної історії, формувати шанобливе ставлення до духовного надбання свого народу, заохочувати бажання брати безпосередню участь у суспільному житті. Дослідниця проблем історичного виховання європейської молоді К. Галлагер зазначає, що основним показником зрілої історичної свідомості особистості є відчуття наступності поколінь у розвитку суспільних подій, традицій чи відносин [1].

Варто зазначити, що сьогодні існує потреба заміни традиційного інформаційного підходу у процесі викладання історії та інших дисциплін суспільно-гуманітарного циклу проблемно-діяльнісним, що стимулює молодих людей мислити критично, формувати самостійні судження і думки, засвоювати демократичні навички і цінності. Саме такий підхід забезпечує зв'язок історичних знань з громадянськими вміннями та свідомою власною позицією, що сприяє формуванню громадянськості засобами історії.

У цьому контексті заслуговують на увагу основні вимоги щодо розвитку громадянських компетентностей особистості у ході вивчення історії, сформульовані шотландським істориком Робертом Страдлінгом у праці “Викладання історії Європи ХХ століття”, а саме: розвивати вміння того, як минуле раніше було представлене та інтерпретоване; збирати та критично аналізувати матеріали, що надходять із різних джерел; вибирати поміж різними версіями та тлумаченнями минулого кілька точок зору та давати їм оцінку; відрізнити факт від вимислу, викривати упередженість, необ'єктивність, стереотипність, шаблонність; робити незалежні та виважені оцінки і досягати справедливих і збалансованих рішень на основі аналізу доступних фактів; розуміти, що ті чи інші історичні висновки можна оцінювати у світлі нових або заново переглянутих фактів [9]. Відтворення та глибинне усвідомлення історичного часу в його еволюції потребує всебічного аналізу та інтерпретації історичних явищ, фактів, джерел через взаємозв'язок всесвітньої та вітчизняної – великої і локальної (місцевої) історії.

Відповідно процес викладання історії повинен спрямовуватися на вироблення у вихованців уявлення про багатоманітність пояснення подій історії та сучасності, навичок роботи з історичними джерелами; формування навичок самостійного пошуку знань, вміння порівнювати факти, оцінки, альтернативи розвитку та джерела історичної інформації, створювати власну аргументацію оцінки минулого; формування ціннісних орієнтацій на основі особистісного осмислення соціального, духовного, морального досвіду минулого і сучасного, поваги прав людини, толерантного ставлення до культури та історичного досвіду інших народів; перенесення акцентів з пасивних методів роботи на активні, діалогові, інтерактивні; аналітичний підхід до осмислення історії та сучасності, формування вміння самостійно здобувати знання.

Як свідчить наш досвід, процес формування громадянських якостей особистості не обмежується засобами лекційних та семінарських занять, але й передбачає широке залучення студентської молоді до історичної наукової та проектної роботи, у ході якої утверджується діяльнісний аспект навчально-виховного процесу. Залучення студентів до роботи над історичним дослідженням дає їм можливість знаходити найрізноманітніші об'єкти історичного пошуку, досліджувати та аналізувати їх, проводити порівняння результатів своєї роботи із загальновідомими історичними подіями та їх інтерпретаціями. Безпосереднє ознайомлення молоді із історичними фактами, їхній аналіз та узагальнення мають неабиякий виховний потенціал, адже це сприяє формуванню їхньої громадянської позиції, виробленню критичного мислення, оволодінню навичками ведення науково-дослідницької роботи.

Отже, організовуючи процес суспільствознавчої освіти у вищому навчальному закладі, слід пам'ятати, що весь світ, а разом з ним і українське суспільство, динамічно розвивається в умовах нової історичної епохи. Відтак, лише глибоко усвідомлюючи своє минуле на рівні сучасних потреб і завдань становлення громадянського суспільства, молоді люди зможуть відчувати світ, що потребує інтеграції, як цілісність, досягнути своє місце в сьогоденні і усвідомлено здійснити крок у майбутнє. Одним з тих чинників, що сприяють цьому процесові, невід'ємною складовою демократизації українського суспільства і мають стати на сучасному етапі курси історії, збагачені громадянським компонентом.

1. Галлагер К. Викладання історії в контексті сприяння демократичним цінностям і терпимості / Пер. з англ. – К., 1998. 2. Гонський В. Патріотизм як основа сучасного виховання та ідеології держави // Рідна школа. – 2002. – №2. – С. 9–14. 3. Декларація “Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні” // Відомості Верховної Ради України. – К., 1993. – № 16. – С. 166. 4. Закон України “Про освіту”. – К., 1996. 5. Іванчук В. Формування громадянської культури учнівської та студентської молоді в процесі навчання // Шлях освіти. – 2000. – №1. – С. 28–31. 6. Історія для громадянина / В. Горбатенко, П.Вербицька та ін. – Львів, 2003. 7. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності // Шлях освіти. – 2000. – №3. – С. 7–13. 8. Національна доктрина розвитку освіти // Освіта України. – 23 квітня, 2002. – № 33(329). – С. 4–6. 9. Страдлінг Р. Викладання історії Європи ХХ століття. – Страсбург, 2004. – 289 с. 10. Тараненко І. Демократичні цінності у процесі становлення громадянина // Педагогіка і психологія. – 1997. – №1. – С. 150–155. 11. Франко І. Громадянські права студентів // Педагогічні статті та висловлювання. – К., 1960. 12. Чорна К.І. Основні проблеми та напрями виховання молодого громадянина незалежної України // Нові технології виховання. – К., 1995. – С. 28–32. 13. Basic concepts and core competencies for education for democratic citizenship. Council of Europe project “Education for Democratic Citizenship” – Strasbourg, 2000. – 32 p. 14. Borries, Bodo v.: Historische Projektarbeit: „Grossenwahn“ oder „Königsweg“?, in Dittmer Lottar und Siegfried, Detlef (Hrsg.): Spurensucher. Ein Praxisbuch für historische Projektarbeit. – Weinheim (Beltz), 1997. – P. 243–252.